

HARLEKINADE I DANMARK

AF HENRIK NYROP-CHRISTENSEN

Harlekin, den muntre Person, har også i Danmark — som i det øvrige Europa — sat sig stærke Spor, baade direkte og indirekte, baade paa Theatret og i den dramatiske Litteratur. Under sine Ophold i Frankrig og Italien 1715-16 og 1725-26 havde Holberg Lejlighed til at se saavel *Comédie Italienne* og *les Théâtres de la foire* i Paris som virkelig italiensk Commedia dell'Arte i Italien, og i hvert Fald »De Usynlige« er inspireret heraf, ja, den er jo en vaskødt Harlekinade, skønt Holberg egentlig — navnlig paa sine ældre Dage — foragtede Genren, saadan som den kom til Blomstring i fransk Dramatik; især brød han sig ikke om, at den blev importeret til Komediehuset paa Kongens Nytorv efter 1748, hvnr den i nogen Grad tog Luven fra hans egne Komedier. Også i *Ulysses von Ithacia* er der Harlekinadetræk, men det vil dog være for meget at kalde den en virkelig Harlekinade.

Harlekinader og ikke mindst Harlekin selv var godt kendte i det 18. Aarhundredes København. Vi maa tænke os, at Figuren er forkommet sammen med andre Maskekomediefigurer ved Maskerader (f. ex. ogsaa paa Maskerader i Grønnegade-Theatret); hvem vil ikke gerne ved en saadan Lejlighed optræde som Harlekin eller Pantalone?

Men Harlekin har maaske gæstet Danmark noget før. En Tjener ved Navn Harlekin forkommer — hvilket er meget væsentligt — i et gammelt dansk Komediebrudstykke (syv Scener af første Akt) med Titlen: *En ældgammel Dansk Comedie*, forestillende *Friherre von Frisks* urimelige Jalouise, og derover beldagelige Amour. Fundet i en afbrændt Kleder i Viborg 1670. Trykt i dette Aar da de mange Forleble ere til.

Men ogsaa paa Theatret i Lille Grønnegade havde Harlekin sin Gang. Paa en Plakat fra den 26. Juli 1726 om Opførelsen af *Den pantsatte Bondedreng* og *Henrik og Pernille* kan man læse, at den nye berømte Dantzemester i mellem Akterne vil dirigere Tilskuerne med en *Comique Jalouise Danz* og til Slut fornøje dem med en italiensk Nat, som bestaar af *Harlequins* og *Scaramouches*, og skal Dantzemesteren selv deri danze Harlequin, hvilket allsammen skal blive meget fornøylegt. Den 19. Juli samme Aar hedder det paa en Plakat

for *Den politiske Kendestøber*, at Dantsemesteren vil gentage Succes'en mod *Scaramouch* og *Harlekin*, som sidste Gang fandt *Approbation hos alle*. En gennemgaaende Harlekin-Figur saa Grønnegade-Theatrets Publikum formodentlig første Gang, da man i 1724 opførte Holbergs *Ulysses von Ithacia*, idet vi maa antage, at Traditionen for at kostumere Chilian i en Harlekindsdragt gaar helt tilbage til Grønnegade-Tiden; til Støtte for en saadan Antagelse antyder Professor Torben Krogh nogle Linier fra Komediens Epilog:

Ja det, som meest fornøden er
For dem, som aligt behager,
En Harlequin man ogsaa seer,
Med Snak der Herskab plæger.

En rigtig Harlekinade, som de kendtes fra *Comédie Italienne* i Paris, kom først paa Plakaten i Lille Grønnegade den 21. Februar 1727; det var Le Noble's *Les deux Arlequins* eller *De Too Arlequins*, som første Gang opførtes i Paris i 1691; det er en Forvekslingskomedie, der har mange Paralleller i baade den klassiske og den nyere Litteratur; der gaar Rygtet om, at Góronter Tjener, Arlequin, er død, og derfor kommer hans Broder, der selvfølgelig ogsaa er en Arlequin, til Paris: Rygtet har talt usandt, og der opstaar nu en Række komiske Situationer, hvor den ene Arlequin antages for den anden og vice versa. Netop denne Tid blev vanskelig for Grønnegade-Theatret, da danske Aktører maatte en Tid slaaes Driften, og Komediehusets Ejer, General Arnold traf Afteale med en fransk Troupe, der bl. a. vilde opføre Harlekinader paa Theatret. Det blev nu de danske Aktører under Montaignis Ledelse, der kom til at gøre det, og i dette Theaters sidste Levetid opførtes den ene Harlekinade efter den anden (hentede fra de franske Samlinger).

Da der i 1747 atter kom Liv i Forlystelserne i København efter Christian VI's Død, kom hurtigt tre forskellige Theaterforetagender i Gang, nemlig von Qvotens tyske Bande, der spillede i Store Kongensgade, de franske Aktører, der først spillede i Nørregade, men siden 1750 paa Charlottenborg, og endelig de danske Aktører, der startede i Læderstræde, men

som i December 1748 flyttede ind i Komediehuset paa Kongens Nytorv. Von Qvoten spillede nogle Harlekinader som Efterstykker bl. a. til Holbergs Komedier, men lukkede allerede i Maj 1748 sit Theater, mens Franskmandene fortsatte, og hyppigt havde Harlekinader, bl. a. tagne fra Samlingen *Nouveau Théâtre Italien*, paa Repertoiret. Men ivrigt til at spille Harlekinader var saamtend de danske Skuespillere, især efter Indflytningen i Eigtvods Komediehus. Det skyldtes vel, at der blandt Aktørerne var en Mand med Evner for Harlekinfaget, nemlig Gert Løndemann, der ikke blot var en genial Henrik-Fremstiller, men som ogsaa mestrte Harlekin-rollerne vanskelige Teknik med alle de tilhørende Iszzi. I *Rigdoms Besværigheder* af d'Allemauval, der første Gang opførtes her i 1758, springer Harlekin af Glæde, da han faar at vide, at han kan blive gift med Cloé den næste Dag, og afslutter Scenen med at synge og springe, mens i *Harlekin Hulla af Le Sage* og *d'Ormeval* (opført her 1751) springer Harlekin først ind, siden ud gennem et Vindue; blandt Theatrets Kvitteringer findes een fra Theatermaaler Schilling fra 1751 for et Stykke til *Cabinetet*, nemlig det, i hvilket Harlequin springer igennem Vinduet, hvorefter ses, at Løndemann virkelig har fortaget dette lille Stykke Akrobatik, foruden at han naturligvis har kunnet alle til fagel hørende Theaturnu, saasom at spille Benene af en imaginær Fise for at fortære dem o.s.v.

Harlekinade-Repertoiret i Komediehuset paa Kongens Nytorv blev hentet fra de tre berømte franske Samlinger *Le Théâtre Italien*, *Le Théâtre de la Foire* og *Le Nouveau Théâtre Italien*. Fra den første af disse Samlinger kom den største af Theatrets Harlekinade-Succes'er, *Vulcani Kiæp* (La Baguette de Vulcan) af Rognard og Dufrenoy, som allerede opførtes inden Skuespillerne flyttede ind paa Kongens Nytorv, og som i selve Komediehuset opførtes 29 Gange mellem 1748 og 1771. En anden Succes var *Den forkeerte Verden* (Le Monde renversé) af Le Sage.

Det er vigtigt at notere sig, at disse Harlekinader blev opført i Overtæftelser, der tog Hensyn til det danske Publikum. Som Exempel kan vi anføre to Haplikker fra en Scene i *Den forkeerte Verden*, hvor Harlekin og Pierrot føres afsted paa en flyvende

Drage og betragter Udsigten. Pierrot siger: Det kand ikke feyle, vi ere gandske vis! Ilyne over den Middellandske Sø, Vester Vovov, Ishavet, det røde Hav, den sorte Sø, og det lille Belle. Og Arlequin: Del er sønt, du siger; mig synes jeg haver seel Constantinopla, China, Valbye og Vest-Indien under os.

Publikum har allsaa faaet Texterne sor- veret i en noget tillempet Façon, hvad der sikkert har gjort det nemmere at faa dem til at virke morsomme. Derimod synes man hvad det ydre Udatyr angaar at have holdt sig tæt til den Tradition, der kendtes fra Frankrig og Italien. I hvert Fald findes i Det kgl. Theaters Inventarliste fra 1708-64 følgende Post: 19 hvide Italienske Masker af Pergament. 3de Ditto med hvide Talles Skiæge. 4re Ditto maalede med Ditto Skiæge. 3de laqverede halve Masker. ... 2de Italienske Masker med Bær. 2de Ditto med lange Næser. ... 5 gamle Mands Halve Masker. 4re grimme Masker. 6 ad- skilfulge halve Fruentimmer Masker ... Arlequins Masker. 1 Pantalons Ditto med Skæg og Hue. 2de hvide Statue Ma- sker ...

I 1773 døde Londemann, og dermed var for saa vidt Det kgl. Theaters Mullgheder for at opføre Harlekinader udtømte, hvilket dog spillede en mindre Rolle nu; Publi- kum var alligevel ved at være trætte af Genren, der kunde virke lidt plat. Men dermed var Harlekíns Optræden i Danmark ingenlunde til Ende. I England havde man op gennem det 18. Aarhundrede dyrket og udbygget en særlig Form for Entertain- ments, der bestod af en alvorlig Del (ofte med en Beretning fra den antikke Mytho- logi som Emne) og en munter Del — en pantomimisk Harlekinade. Inspirationen var uden Tvivl kommet fra de franske Markeds- komedier, men fik en helt selvstændig Form hinsides Kanalen. Den pantomimiske Harlekinade skylder nok især John Rich sin Tidblivelse; han var omkring 1720 Direk- tør for Theatret i Lincoln's Inn Fields, og havde en mægtig Succes med sine Enter- tainments, — saa stor, at Ledelsen af Drury Lane saa sig nødsaget til at efterligne dem, og det gjorde da Theatrets fremragende Dansømester John Thurmond. I disse pan-

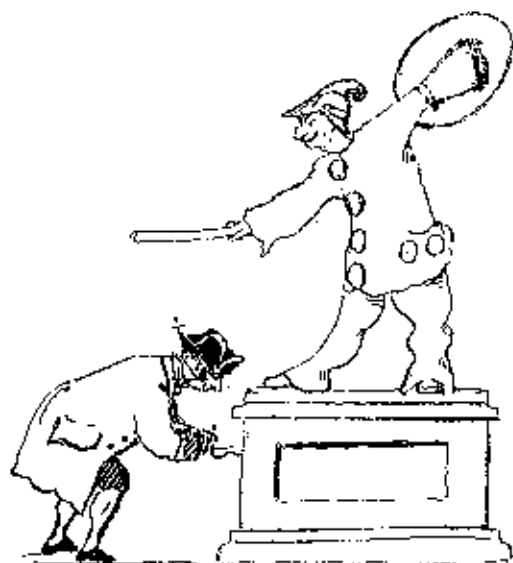
tomimiske Harlekinader er Hovedfigurene Harlekin og Columbine, her som et Elsker- par, der efter forskellige Gønavordigheder forenes til sidst, trods alle de Snarer og gammel Fader og hans Tjener (the Clown eller Pierrot) lægger. Konstruktionen min- der, som man vil forstaa, stærkt om den vi finder i Tivoli-Pantomimerne. Efterhånden bliver Harlekin en elegant og fintfølede Elsker, og i denne fornyede engelske Skik- kelse vandrede han nu tilbage over Kana- len, Haand i Haand med sin Columbine.

Men i Maj 1798 ansøgte en Italienskødt Bandleder, Pasqual Casorti, det danske Udonrigsministerium om Tilladelse til med sit Selskab at møtte vise ekvilibristiske Kunster m.m. i København, men han fik Nej. Men i Maj Maaned 1800 ansøgte den italienske Gipsørmeester Joseph Regoli for Italienske Casorti og Leonhardi om Til- ladelse til at optræde i Jægersborg Dyre- have i Kildetiden — den ene vilde spillu Komædie med Pantomime, den anden from- vise vilde Dyr. Ved et fromt Bedrag lykke- des det til sidst at skaffe Tilladelsen, og Casorti kom med et Selskab paa 22 Per- soner, Det store italienske Selskab, som optraadte paa Dyrehavsbakken fra 18. Juni til 9. Juli 1800. Den 3. Juli gav man en Forestilling til Fordel for Gjentofte Hospital, og opførte da Harlekin som States — den første kontrollable Casorti-Pantomime i Danmark. Næste Aar vandt Selskabet til- bage til København, nu for at blive; man fik Tilladelse til uden for Kildetiden at give Forestillinger paa Det kgl. Hoftheater paa Christiansborg, og opførte her bl. a. Harle- quin Huustyv af sin Herre, eller: den fore- stillende Hund af Kierlighed. Og i det føl- gende Aars Tid opførte man en lang Ræk- ke Pantomimer, af hvilke flere stadig ken- des fra Repertoiret paa Pantomimtheatret i Tivoli, bl. a. Harlekin Kok, Mekanisten, eller: Harlekin forestillende Statue (nu kal- det Harlekin mekanisk Statue) og Harlekin Skelet.

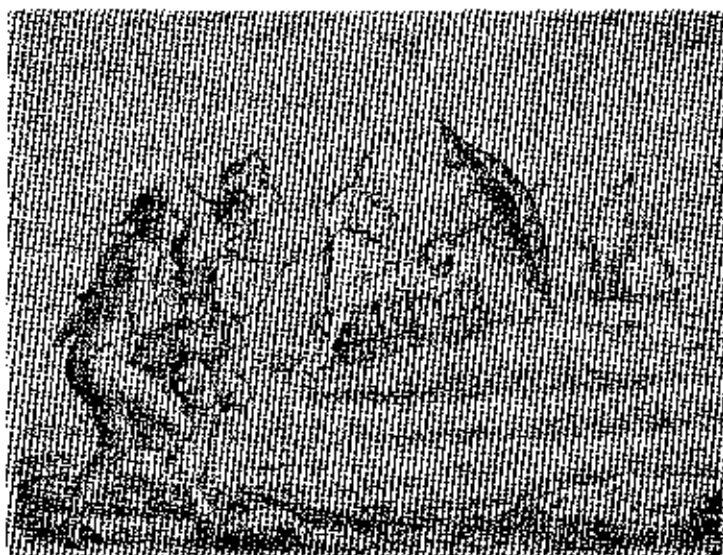
Imidlertid havde man en Konkurrent paa Stedet, nemlig James Price, der i 1796 var indvandret fra England, og som paa Dyre- havsbakken og i de danske Provinser sam- men med sin Familie viste sine Talenter som stærk Mand, Linedansar o.s.v. Men

dans kunde Price ogsaa, og det blev Grundlaget for, at Familien i April og Maj 1801 opførte Pantomimer paa Hoftheatret, først og fremmest Harlekin Skelet eller Beend. I Avertissementet for den første Opførelse af denne Pantomime laar vi og- saa Persongalleriet: 1. Pantalon, en gam- mel, rig og gjerrig Mand. 2. Columbine, hans Datter. 3. En Troldmand med hans Troldkunsler. 4. Harlekin, en Avanturier og Troldmandens Tjener. 5. Pierrot, Pantalone's Tjener. 6. En Barbeer og Friseur. 7. En Doctor eller Chirurgus, som gjør Harlekin til en Beend, og 8. Tyvende Døve. 1801 lik Price sit eget Theater paa Vesterbro, det senere Vesterbros Morskabstheater, og da han Aaret efter sluttede sig sammen med Pasqual Casortis San Giuseppe, teg- nede alting lyst, og trods en omskiftelig Skæbne og trods Konkurrenter bl. a. i Pet- toletti's Theater paa Nørrebro lykkedes det at holde Theatret paa Vesterbro i Live til 1844. Paa det Tidspunkt var Tivoli blevet aabnet, og her overtog man nu Ideen med at opføre Pantomimer, en Tid lang for- øvrigt under Price-Familiens ypperlige Pier- rot, Adolph Price. Senere var det den be- rømte Pierrot-Frematiller, N. H. Vølkelsen, der var Sjælen i Tivoli-Pantomimen, som først havde hjemme i en lille Theaterbyg- ning, der blev opført i 1843, og dernæst i den nuværende kendte kinesiske Theater- bygning, et pragtfuldt Stykke Arkitektur, der opførtes 1874 efter Tegning af Vilhelm Dahlerup.

Emnerne for de Casortiske Pantomimer, der stadig opføres i Tivoli, er dels hentede fra Théâtre Italien og tilsvarende Samlin- ger, men naturligvis stærkt tillempede, dels fra engelske Pantomimer (det gælder f. Ex. den endnu opførte Guldnøglen, hvori dog indgaar Elementer fra fransk-italiensk pan- tomimiske Stykker som Harlekin Skelet o.s.v.). Ogsaa senere er nye Pantomimer kommet til, stadig med Harlekin som Hovedfigur, men mange af de Paahit, der indgaar i dem, er dog Laan fra Casorti. Man kan sa- ledes sige, at Traditionen, — og vel at mærke en Tradition, der ad Omveje gaar helt tilbage til Commedia dell'Arte's Stor- bedstid, stadig lever og groer paa Panto- mimetheatret i Tivoli.

Pierrot som statue (håndtegning af kopskæppe C. A. Hagen).

Situation fra Tivoli-pantomimen „Guldnøglen“. Harlekin og Columbine på flugt, forfulgt af Pierrot i et selskab (Høingsberg'ske Tivolisamling, Københavns Bymuseum).

MARCELLO MORETTI

Det er vanskelig med to herrer, sier Harlekin oppgitt. Marcello Moretti som Harlekin i *En tjener og to herrer* på Piccolo Teatro di Milano.

Marcello Moretti (1910-1961), den siste store Harlekin, hyllet av Zavadskij og Allardyce Nicoll, Chaplin og Feleinstein, har klart gjennom sin rolle i Goldonis *En tjener og to herrer*, å gjenoppvække denne skikkelse og enda en gang låt salen til å gjenlyde av glede og barnlig latter.

Etter å ha avsluttet sin teaterskole i Roma, ble Marcello Moretti engasjert i 1947 på Teatro Piccolo i Milano. Direktøren og regissøren Giorgio Strehler satte her samme år opp Goldonis stykke. At forestillingen ble en suksess er mildt sagt. Den går fremdeles – riktignok med en ny Harlekin. Forestillingen har oppstått i tre nye versjoner, den andre i 1952 og den tredje i 1958. Her søkes å oppnå «en realisme som på den ene siden gjenskapte Commedia dell'Arte verden og på den andre suggererte en typisk italiensk atmosfære» (G. Strehler). Fra Milano til Casablanca, Montevideo, Pavia og Stockholm, Buenos Aires og Moskva, Montréal og Chicago, har denne forestillingen vandret på fire kontinenter og besøkt over hundre byer. Marcello Moretti spilte sin rolle over 700 ganger.

Hans tidlige død forferdet alle som hadde sett ham eller bare hørt om ham. De mest bevegde artikler og essays er ålitt skrevet om ham, allerede nå har han funnet sin plass i de store Harlekiners legende. Ved hans død ble den anonyme *Plainte de Scaramouche* sunget igjen: Nous pouvons bien pleurer un peu / celui qui nous faisait tant rire / Le fameux Scaramouche est mort / lui qu'on estimait l'unique / dans sa profession comique.

Suppen er deilig. Harlekin sjonglerer begeistret med terrinen uten å høre at hans to herrer roper på ham.